

Meandry

Není jistě problémem si v přírodě všimnout, že řeky mají tendenci při svém toku vytvářet různé zákruty. Možná jste se již setkali i s pojmem „meandr“, jímž se tyto zákruty často označují (i když terminologicky to nemusí být vždy správně).

Jsou projevem přirozeného zpomalování toku řeky směrem k jeho dolní části. Příčin jejich vzniku je ale více. Stačí si jen představit běžnou dětskou hru přehrazování stružek po dešti nebo v potůčku. Každá změna v korytě toku vede ke změnám v proudění vody, a tudíž i ke změnám v rozrušování břehů. Postupně se tak vytvářejí právě říční zákruty, které se později mohou měnit v meandry.

Pro práci vytvořte skupiny o čtyřech členech dle pokynů učitele.

1) Využijte vysvětlení termínu „meandr“ na wikipedii (<https://cs.wikipedia.org/wiki/Meandr>) a doplňte dva jejich základní typy podle mechanismu jejich vzniku.

Meandry, které vznikají v pevných horninách, kde dochází k zařezávání údolí vodního toku do hloubky, se nazývají _____
Meandry vznikající v nánosech nepevných hornin, kde řeka průběžně mění své koryto a vytváří útvary, jako například „slepá ramena“, bývají nazývány jako _____

2) Meandrovitost je jednou z důležitých charakteristik vodního toku. Hodně se o ní mluví i v současnosti, kdy dáváme v minulosti velmi oblíbené napřimování vodních toků do přímé souvislosti se vznikem povodní, ale i napomáhání vzniku sucha. Existuje jednoduchá hodnota, která ukazuje stupeň meandrovitosti řeky s následujícími kritickými hodnotami (dle <https://en.wikipedia.org>):

Hodnota	Popis toku
≤1,05	tok přímý nebo téměř přímý
1,06–1,25	klikatící se vodní tok
1,26–1,50	vodní tok se zákrutami
≥1,50	meandrující vodní tok

Jak takovou hodnotu vypočítat? Máte k dispozici elektronickou mapu (například www.mapy.cz) s možností měření vzdáleností a zadané dva body na toku, mezi nimiž tuto vlastnost toku měříte. Diskutujte ve skupině. Navrhněte řešení a dejte výsledku podobu vzorce.

(stupeň meandrovitosti) $S_m =$

3) Pokuste se přidat popisky z výběru do obrázku meandru, který dostanete. Diskutujte ve skupině o důvodu vzniku charakteristického profilu (A–B) korytem řeky v meandru.

eroze (rozrušování) – směr nejvyšší rychlosti toku – sedimentace (ukládání)

4) Pracujte s mapami na portálu www.mapy.cz (konkrétní odkaz najdete pod mapovým výřezem).

- Nalezněte konkrétní místo na dolním toku řeky Svatky, kde došlo především v souvislosti se stavbou vodního díla Nové mlýny v 70. letech 20. století ke značným změnám na toku.
- Z nabídky nástrojů vyberte **funkci měření** a zjistěte vzdálenost mezi body A–B vzdušnou čarou a po toku současné řeky Svatky i Staré Svatky. Vypočtěte **stupeň meandrovitosti**.
- Popište a porovnejte rozdíly.

<p>Mapový výřez zájmové oblasti</p> <p>(Zdroj: www.mapy.cz)</p>	<p>Vzdálenost vzdušnou čarou</p>
<p>Vzdálenost po toku řeky</p>	
<p>Vypočtený stupeň meandrovitosti (S_m) včetně vyhodnocení podle tabulky</p>	
<p>Popis rozdílu</p>	

5) Ve skupině nalezněte jiné dva úseky řeky Svratky podle následujících podmínek:

- většina vybraného úseku toku nevede přes zastavěné území,
- úsek je dlouhý alespoň 2 km vzdušnou čarou,
- vyberete jeden úsek v horní třetině toku (od pramene po vodní nádrž Vír) a druhý v dolní třetině toku (od hráze Brněnské přehrady po soutok s řekou Jihlavou),
- seznamte s výsledky své práce členy ostatních skupin.

Skupina	Úsek na horní třetině toku (hodnota S_m)	Úsek na dolní třetině toku (hodnota S_m)
1		
2		
3		
4		
5		
6		
7		
Průměrná hodnota		

Diskutujte:

Liší se průměrná hodnota S_m v horní a dolní třetině toku řeky?

Pokud ano, jedná se o přirozený stav, či nikoliv?

Obvyklou regulací vodního toku je jeho napřímení. Co se v takovém případě děje například s rychlostí odtoku?

Jaké jsou důvody, výhody a nevýhody regulace toků řek?

Dokážete uvést příklady regulací vodních toků v okolí svého bydliště?

Meandry – metodické poznámky a modelové řešení

Materiál podporuje výuku tématu hydrosféra. Zaměřuje se na přirozené vytváření říčních zákrut, z nichž se vytvářejí meandry. Jedná se o celkem aktuální téma, protože nepřirozený stav vodních toků (zejména jejich napřimování) je považován za jednu z příčin rychlého odtoku vody z krajiny a má svůj vliv i na zrychlení průběhu povodňových situací. Žáci jsou vedeni k jednoduché úvaze nad možností výpočtu stupně meandrovitosti, využívají mapový portál k vyhledávání předem nastíněné situace a aktivitu aplikují na vlastních příkladech. Práce probíhá ve skupinách. Nutný je přístup k počítačům připojeným k internetu. V závěrečné diskusi žáci hodnotí pod dohledem učitele výsledky práce své i ostatních skupin.

Pro práci vytvořte skupiny o čtyřech členech dle pokynů učitele.

1) Využijte vysvětlení termínu „meandr“ na wikipedii (<https://cs.wikipedia.org/wiki/Meandr>) a doplňte dva jejich základní typy podle mechanismu jejich vzniku.

Meandry, které vznikají v pevných horninách, kde dochází k zařezávání údolí vodního toku do hloubky, se nazývají **ZAKLESLE**.

Meandry vznikající v nánosech nepevných hornin, kde řeka průběžně mění své koryto a vytváří útvary, jako například „slepá ramena“, bývají nazývány jako **VOLNÉ**.

2) Meandrovitost je jednou z důležitých charakteristik vodního toku. Hodně se o ní mluví i v současnosti, kdy dáváme v minulosti velmi oblíbené napřimování vodních toků do přímé souvislosti se vznikem povodní, ale i napomáhání vzniku sucha. Existuje jednoduchá hodnota, která ukazuje stupeň meandrovitosti řeky s následujícími kritickými hodnotami (dle <https://en.wikipedia.org>):

Hodnota	Popis toku
≤1,05	tok přímý nebo téměř přímý
1,06–1,25	klikatící se vodní tok
1,26–1,50	vodní tok se zákrutami
≥1,50	meandrující vodní tok

Jak takovou hodnotu vypočítat? Máte k dispozici elektronickou mapu (například www.mapy.cz) s možností měření vzdáleností a zadané dva body na toku, mezi nimiž tuto vlastnost toku měříte. Diskutujte ve skupině. Navrhněte řešení a dejte výsledku podobu vzorce.

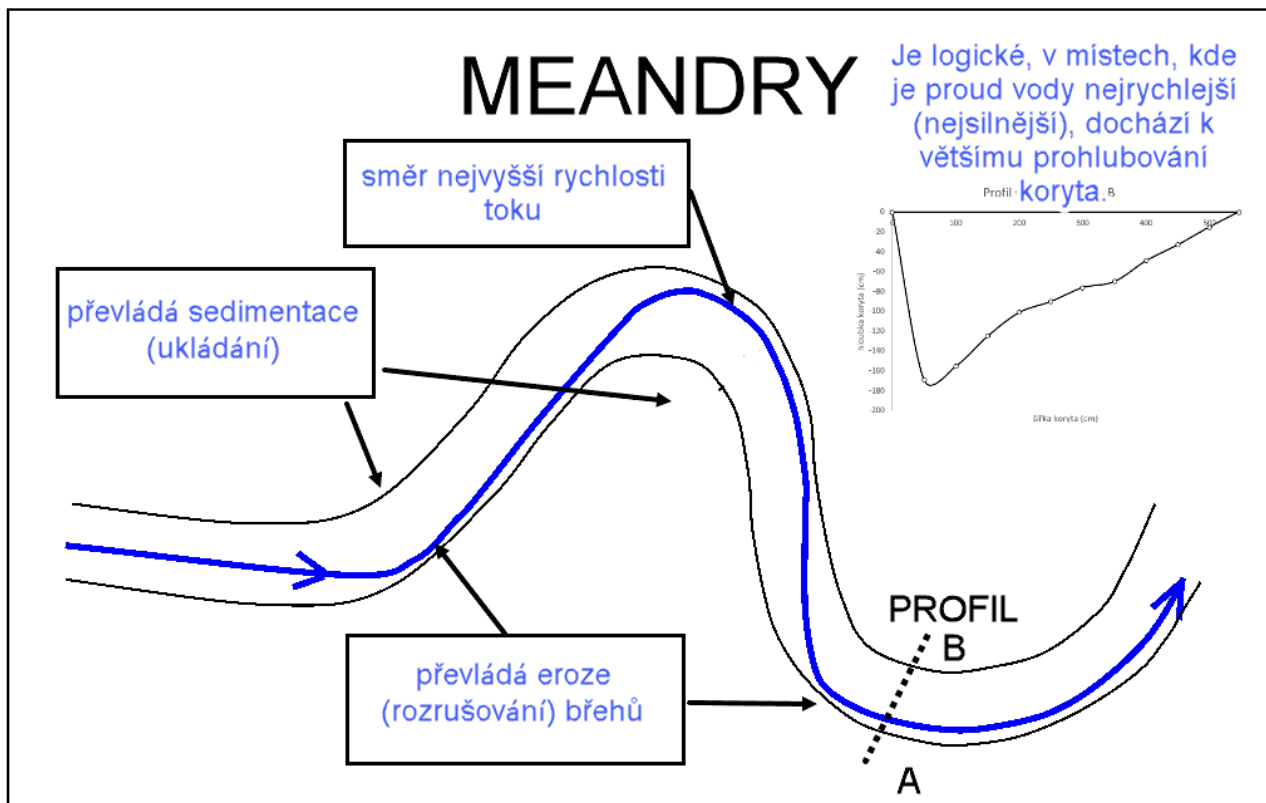
Někdy je problémem skupiny motivovat k efektivní diskusi nad tímto jednoduchým problémem. Motivací může být odevzdání vzorce v časovém limitu jednotlivými skupinami a ohodnocení správných řešení.

(stupeň meandrovitosti) $S_m = \frac{D_s \text{ (délka skutečná)}}{D_v \text{ (délka vzdušnou čarou)}}$

Výpočet stupně meandrovitosti nemá v literatuře ustálenou podobu. Proto není nutné používat stejné symboly veličin, ale je dobré vést žáky k tomu, aby vzorci dali „matematickou“ podobu.

3) Pokuste se přidat popisky z výběru do obrázku meandru, který dostanete. Diskutujte ve skupině o důvodu vzniku charakteristického profilu (A–B) korytem řeky v meandru.

převládá eroze (rozrušování) břehu – směr nejvyšší rychlosti toku – převládá sedimentace (ukládání)

4) Pracujte s mapami na portálu www.mapy.cz (konkrétní odkaz najdete pod mapovým výřezem).

- Nalezněte konkrétní místo na dolním toku řeky Svratky, kde došlo především v souvislosti se stavbou vodního díla Nové mlýny v 70. letech 20. století ke značným změnám na toku.
- Z nabídky nástrojů vyberte **funkci měření** a zjistěte vzdálenost mezi body A–B vzdušnou čarou a po toku současné řeky Svratky i Staré Svratky. Vypočtěte **stupeň meandrovitosti**.
- Popište a porovnejte rozdíly.

Autorem materiálu a všech jeho částí, není-li uvedeno jinak, je Petr Tišl.
 Dostupné z Metodického portálu www.rvp.cz; ISSN 1802-4785.
 Provozuje Národní pedagogický institut České republiky (NPI ČR).

5) Ve skupině nalezněte jiné dva úseky řeky Svratky podle následujících podmínek:

- a) většina vybraného úseku toku nevede přes zastavěné území,
- b) úsek je dlouhý alespoň 2 km vzdušnou čarou,
- c) vyberete jeden úsek v horní třetině toku (od pramene po vodní nádrž Vír) a druhý v dolní třetině toku (od hráze Brněnské přehrady po soutok s řekou Jihlavou),
- d) seznámte s výsledky své práce členy ostatních skupin.

Při práci je nutno skupiny procházet a kontrolovat pečlivost a kvalitu práce.

Skupina	Úsek na horní třetině toku (hodnota S_m)	Úsek na dolní třetině toku (hodnota S_m)
1	1,18	1,03
2	1,26	1,08
3	1,26	1,04
4	1,16	1,03
5	1,30	1,06
6	1,11	1,01
7	1,31	1,02
Průměrná hodnota	1,23 (klikatící se vodní tok)	1,04 (přímý vodní tok)

Diskutujte:

Liší se průměrná hodnota S_m v horní a dolní třetině toku řeky?

Hodnoty by se měly poměrně výrazně lišit, byť samozřejmě závisí na konkrétních úsecích, které si žáci zvolí. Pokud však dodrží zadané podmínky, měla by být průměrná hodnota stupně meandrovitosti v horní třetině toku vyšší.

Pokud ano, jedná se o přirozený stav, či nikoliv?

Zde je vhodné žáky upozornit na pozorovaný stav v úkolu 4. Je jasně patrné, že Svratka dříve na svém dolním toku intenzivně meandrovala a dnešní stav je nepřirozený. Dnešní stav, kdy jsou zákruty řeky zachovány spíše na horním toku řeky, je způsoben menší hustotou zalidnění a menším tlakem na rovnání toku ze strany zemědělců (dáno i geomorfologií oblasti).

Obvyklou regulací vodního toku je jeho napřímení. Co se v takovém případě děje například s rychlostí odtoku?

Odtok se logicky zrychluje. Rychlejší odtok znamená méně času na zasáknutí vody do krajiny, ale urychluje i proces vzniku povodní a záplav.

Jaké jsou důvody, výhody a nevýhody regulace toků řek?

Nevýhody byly zmíněny výše. Výhodou je usnadnění obdělávání půdy zemědělci. Vysušení (meliorace) krajiny poblíž toku řeky, zjednodušení dopravních staveb (například silnice či cyklostezky podél regulovaných toků).

Dokážete uvést příklady regulací vodních toků v okolí svého bydliště?

Asi by neměl být problém, protože v našem zastavěném území jsou v podstatě všechny toky regulovány. Spíše jde o to motivovat žáky, aby uvažovali o krajině ve svém okolí. V případě, že je dostatek času, je možné využít například kontrast současných fotomap s ortofotomapou z 50. let, která je snadno dostupná. Konkrétní místo je však třeba předem vytipovat.

Použité zdroje:

Heslo „meandr“. Wikipedie – otevřená encyklopedie. Dostupné volně z <https://cs.wikipedia.org/wiki/Meandr> [citováno 11. 8. 2020].

Mapové zdroje. Volně dostupné z: www.mapy.cz [citováno 11. 8. 2020].

Kritické hodnoty stupně meandrovitosti. Volně dostupné z: <https://en.wikipedia.org/wiki/Sinuosity> [citováno 11. 8. 2020].